

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2023. № 9.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.9.1>

УДК 336.717.1

Б. І. Пшик,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансових технологій та консалтингу,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7930-0791>

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В УКРАЇНІ

B. Pshyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Financial

Technologies and Consulting, Lviv National Ivan Franko University

CASHLESS SETTLEMENTS OF THE POPULATION IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY: CURRENT CHALLENGES IN UKRAINE

Стаття присвячена обґрунтуванню перспективних напрямів розвитку безготівкових розрахунків населення в умовах посилення в Україні викликів цифрової економіки.

Окреслено основні тенденції розвитку цифрової економіки – поява нових цифрових технологій та діджиталізація фінансових відносин, які найбільше впливають на безготівкові розрахунки як одного з ключових аспектів фінансового життя у суспільстві.

Проведено аналіз динаміки відкриття фізичними особами рахунків у баках та операцій із платіжними картками, окреслено основні складові платіжної інфраструктури в Україні. Проведений аналіз засвідчив зростаючий інтерес населення до здійснення безготівкових платежів та розрахунків, а також зростання активності у використанні платіжних карток, що відбувається в часі війни російської федерації проти України та умовами воєнного стану. Основні виклики для безготівкових розрахунків населення зумовлені веденням бойових дій та окупацією окремих територій, а також енергетичним терором з боку загарбника.

До сукупності викликів щодо розвитку безготівкових розрахунків для населення, продиктованих особливостями цифрової економіки, віднесено такі: конкуренція на ринку банківських послуг, випереджальне зростання сегментів роздрібного банківського бізнесу, недостатній рівень індивідуалізації споживання банківських продуктів та послуг, прорахунки при формуванні банками їх тарифної політики, необхідність впровадження та використання сучасних цифрових технологій, залежністю між фактичними рівнями прибутковості установи банку загалом та витратомісткості на проекти із вдосконалення безготівкових розрахунків, диференціація попиту і вимог користувачів розрахунково-платіжними продуктами до якості обслуговування та адаптації під конкретні потреби клієнта.

Рекомендовано низку заходів для подальшого розвитку безготівкових розрахунків для населення з огляду на характер існуючих викликів: поступове поширення безготівкових платежів на усі сфери прояву економічних відносин та суспільного життя з одночасним скороченням обсягів готівкових розрахунків; підвищення рівня безпеки безготівкових розрахунків та забезпечення умов для безперебійного їх здійснення; стимулювання появи нових та розвитку існуючих платіжних інструментів які базуються на застосуванні сучасних фінансових технологій, інноваційних рішень та можливостей віртуального простору; реалізація заходів з підвищення фінансової обізнаності фізичних осіб у сфері використання платіжних карток.

The article is devoted to the substantiation of promising directions for the development of non-cash settlements of the population in the conditions of strengthening the challenges of the digital economy in Ukraine.

The main trends in the development of the digital economy are outlined - the emergence of new digital technologies and the digitization of financial relations, which have the greatest impact on cashless payments as one of the key aspects of financial life in society.

An analysis of the dynamics of opening bank accounts by individuals and operations with payment cards was carried out, the main components of the payment infrastructure in Ukraine were outlined. The conducted analysis proved the growing interest of the population in making non-cash payments and settlements, as well as the growth of activity in the use of payment cards, which occurs during the war of the Russian Federation against Ukraine and the conditions of martial law. The main challenges for cashless settlements of the population are due to the conduct of hostilities and the occupation of certain territories, as well as energy terror from the invader.

The set of challenges regarding the development of cashless payments for the population, dictated by the features of the digital economy, include the following: competition in the market of banking services, anticipatory growth of segments of the retail banking business, insufficient level of individualization of the consumption of banking products and services, miscalculations in the formation of their tariff policy by banks, the need to implement and the use of modern digital technologies, the dependence between the actual levels of profitability of the bank institution in general and the cost of projects to improve cashless payments, differentiation of demand and user requirements for settlement and payment products to the quality of service and adaptation to the specific needs of the client.

A number of measures are recommended for the further development of non-cash payments for the population in view of the nature of existing challenges: the gradual spread of non-cash payments to all spheres of economic relations and social life with a simultaneous reduction in the volume of cash payments; increasing the level of security of non-cash payments and ensuring conditions for their

uninterrupted implementation; stimulation of the emergence of new and development of existing payment instruments based on the application of modern financial technologies, innovative solutions and opportunities of virtual space; implementation of measures to increase the financial awareness of individuals in the field of using payment cards.

Ключові слова: *банківські продукти, воєнний стан, безготівкові розрахунки, платіжна інфраструктура, платіжні картки, платіжні системи, розрахунково-платіжне обслуговування, цифрова економіка.*

Key words: *banking products, martial law, cashless payments, payment infrastructure, payment cards, payment systems, settlement and payment service, digital economy.*

Постановка проблеми. Сучасний світ динамічно розвивається під впливом цифрових трансформацій, однією з головних рушійних сил, під дією якої відбувається формування нових типів ринків і зміна характеру економічних відносин на усіх рівнях їх прояву. Розвиток цифрової економіки, який дедалі більше набуває у світі всеохоплюючого характеру, позначається на всіх сферах і напрямках суспільного життя, що постійно супроводжуються процесами цифровізації та формування глобальної екосистеми, в межах якої забезпечується та посилюється взаємозв'язок людей, організацій і технічних пристроїв. Останнім часом все більше людей у повсякденному житті вдається до комп'ютерів та смартфонів, використання яких полегшує і робить комфортним процеси оплати послуг, поповнення телефонів, здійснення покупок та різноманітних платежів. Реагуючи на потреби і запити населення як важливого клієнтського сегмента, подібні трансформації відбуваються й у банківському секторі, який все більше занурюється у цифрове середовище, набуваючи принципово нових характеристик.

В умовах стрімкого розвитку цифрової економіки як домінуючої тенденції не лише в Україні, а й у цілому світі, одним із ключових та практично безальтернативним напрямом модернізації вітчизняної банківської системи є

розвиток технологій безготівкових розрахунків, відповідної інфраструктури їх забезпечення та підтримки. Саме ці зміни активно відбуваються останнім часом у нашій державі на тлі помітного, поступового скорочення обсягів використання готівки при здійсненні розрахунків усіма економічними суб'єктами, а особливо українськими громадянами. При цьому розвиток безготівкових розрахунків є одним із важливих елементів зміцнення фінансової безпеки як банківських установ, так і домогосподарств, що забезпечує їх захист від ризиків і загроз, пов'язаних із готівковим обігом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед фахівців, що зробили вагомий внесок у дослідження механізмів функціонування банківської системи України та розвитку безготівкових розрахунків, слід, зокрема, відзначити О. Дзюблюка, Д. Гладких, Б. Луціва, А. Олешко, Н. Пантелеєвої, П. Сенища, Я. Чайковського та багатьох інших. Проте недостатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані з виникненням нових викликів і загроз для населення України в умовах невинної цифровізації суспільного життя, яка докорінно змінює характер фінансових відносин між державою, населенням та бізнесом. Адже поглиблення тенденцій цифрової економіки зумовлює створення нових видів безготівкових розрахунків, появу та поширенням нових криптовалют, активне функціонування електронних кредитних платформ, що потребують розвитку відповідної платіжної інфраструктури та вимагають законодавчого забезпечення цифрової трансформації у сфері фінансово-кредитної діяльності. Саме тому питання трансформації банківських операцій, що відбуваються під впливом розвитку цифрової економіки, особливо в частині модернізації безготівкових розрахунків, викликають значний науковий і практичний інтерес.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування перспективних напрямів розвитку безготівкових розрахунків населення України в умовах посилення викликів цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Завдяки розвитку технологій, електронної комерції, використання смартфонів, цифрових валют відбувається перехід

традиційного банківського обслуговування та операцій з фінансовими інструментами у віртуальний простір, що призведе до розвитку та здешевлення безготівкових платежів і розвитку фінансової інфраструктури, зокрема в частині створення нових фінтех-компаній і розвитку цифрового суспільства. Розвиток інноваційних технологій відповідно до змін вподобань споживачів фінансових послуг, поширення віртуальних каналів обслуговування, персоналізованих фінансових послуг, мобільних рішень, розвиток відкритого банкінгу та поширення співробітництва традиційних фінансових установ з фінтех-компаніями сприятимуть кращому задоволенню потреб клієнтів і вимагатимуть від регуляторів більш гнучкого та проактивного підходу до регулювання та нагляду за більш широким спектром учасників фінансового ринку.

У нинішній час спостерігається стрімка зміна потреб учасників фінансового ринку, завдяки якій сучасні платіжні системи перебудовуються у цифровий формат, фінансові послуги стають доступними у режимі 24/7, використовуються різноманітні методи віддаленої ідентифікації клієнта, посилюється конкуренція з боку фінтех-компаній, що стимулює появу нових ІТ-рішень та інструментів у фінансовому секторі. Таким чином процеси діджиталізації стимулюють розвиток цифрового суспільства. При цьому на глобальному фінансовому ринку простежується певна інноваційна тенденція, яка втілюється у розширенні сфери застосування безготівкових грошей, поступовій відмові від готівкових розрахунків, що й зумовлює побудову на цій основі так званої «безготівкової економіки». У розвинутих зарубіжних країнах вже давно зрозуміли її вигоди та додаткові драйвери економічного розвитку за рахунок її функціонування. Натомість країни з недостатньо сформованим грошовим ринком отримують можливість доступу до сучасних цифрових технологій та участі у міжнародних платіжних системах [1, с. 22 – 23].

В Україні питанням розвитку безготівкових розрахунків приділено належну увагу у програмних та стратегічних документах, зокрема Стратегії розвитку фінансово сектору України до 2025 року, яка визначає значення низки цільових індикаторів, які планується досягнути впродовж терміну її реалізації, а

саме: зростання співвідношення між кількістю відкритих базових рахунків до кількості дорослого населення – з 63% на початок 2020 року до 80% на початок 2025 року; зниження співвідношення готівки (M0) до ВВП – з 12% до 7,5%; співвідношення безготівкових карткових операцій (включно з P2P) до загального обсягу трансакцій – з 50% до 85%; зростання частки банків у Національній платіжній системі «Простір» - з 21% до 70% відповідно, а також практично 100% рівень приймання карток цієї системи у POS-терміналах [2].

Станом на 1 січня 2023 року у банках України функціонувало 154,2 млн рахунків фізичних осіб, з них – 138,6 млн були поточними. Ця кількість зросла порівняно минулим, 2021 роком майже на 13% та 15,6% відповідно, впродовж якого ці показники були зафіксовані на рівні 136,3 млн та 119,9 млн рахунків, що свідчить про зростаючий інтерес населення до здійснення безготівкових платежів та розрахунків [3].

При цьому зазначимо, що така динаміка перебуває під впливом низки викликів для розвитку банківських безготівкових розрахунків для населення в умовах цифрової економіки, до яких відносимо низку обставин, які мають визначальний вплив на перебіг зазначеного процесу. За певних обставин вплив може й не мати конкретного загрозливого характеру, проте потребує відповідного реагування з боку банківської установи, оскільки за його відсутності можливі певні наслідки, зокрема й несприятливі [4, С. 164].

На нашу думку, найбільш вагомою групою викликів сучасного періоду є виклики, зумовлені повномасштабною війною російської федерації проти України та умовами введення у нашій державі з 24.02.2022 року воєнного стану, який триває до нині. Упродовж цього часу, незважаючи на бойові дії, ракетний терор та обмеження електропостачання, українці продовжували активно використовувати платіжні картки для безготівкових розрахунків, про що свідчить офіційна статистика. Кількість операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, за 2022 рік становила 5 599,2 млн, а їхня загальна сума – 5 058,2 млрд грн. Це на 1,4% більше за кількістю та на 40,5% за сумою, ніж за аналогічний період довоєнного 2021 року. В Україні та за кордоном здійснено 5 194,4 млн безготівкових операцій на

суму 3 443,9 млрд грн. Це більше на 4,1% за кількістю та на 56,9% за сумою порівняно з травнем – груднем 2021 року [5].

За межами України обсяг операцій із платіжними картками, емітованими українськими банками, суттєво зріс. Частка зазначених операцій становила 7,4% від кількості та 9,7% від суми всіх операцій з картками, тоді як за аналогічний період 2021 року ці показники було зафіксовано на рівні 3,8% та 3,9% відповідно. Такі зміни пов'язано з великою кількістю українців (за даними ООН майже 5 млн осіб), які через війну отримали тимчасовий захист та вимушено перебувають за кордоном. При цьому за межами України відчутно зросли обсяги операцій з картковими рахунками населення. Частка операцій з отримання готівки в загальній сумі таких операцій зросла до 11,8% у 2022 р. проти 0,7% у 2021 р., а питома вага безготівкових розрахунків у торговельній мережі зросла до 19,1% порівняно з 6,3% порівняно із попереднім роком. А загалом, попри війну, більшість операцій з використанням платіжних карток в Україні були безготівковими. Так у 2022 році частка безготівкових операцій із використанням платіжних карток за сумою зросла на 9% порівняно із 2021 роком і становила 69% у загальній сумі операцій із платіжними картками в Україні [5]. Така позитивна динаміка переконливо засвідчує не лише стабільність функціонування платіжної інфраструктури та надійне обслуговування операцій населення із платіжними картками в умовах ракетних обстрілів та енергетичного терору з боку рашистів, а й зростання рівня фінансової грамотності та довіри українських громадян до безготівкових розрахунків навіть в умовах війни.

Найбільше при здійсненні безготівкових операцій в Україні припало за кількістю на операції у торговельній мережі – 52%. У 2022 році було здійснено 2,5 млрд таких операцій, а на їхню загальну суму припадало 23,1% від усіх безготівкових операцій. Порівняно з аналогічним періодом 2021 року кількість таких операцій знизилась на 4,2%, проте в сумі вона зросла на 20,3%. На оплату товарів і послуг в мережі Інтернет припадало 491 млрд грн, що становило майже шосту частину від загального обсягу безготівкових розрахунків, а їхня частка за кількістю становила більше чверті – 27%. А за сумою найбільша

частка операцій (58,3%) припадала на перекази між картками, тоді як кількість таких транзакцій становила лише 15,6% [6, С. 22]. Водночас за сумою перекази з картки на картку зросли більш ніж на 90% порівняно з аналогічним періодом 2021 року, що зумовлено активною підтримкою громадянами не лише один одного, а й Збройних сил України.

Повномасштабна війна спричинила складні умови та чимало перешкод для проведення безготівкових розрахунків, а також повноцінної та стійкої роботи платіжної інфраструктури. Однак в нинішніх умовах вона ефективно функціонує, забезпечує забезпечуючи вчасні платежі, розрахунки та безперешкодний доступ користувачів до платіжних послуг, що й відбувається завдяки спільним зусиллям та злагодженій співпраці НБУ, банків та небанківських фінансових структур. Так, на кінець 2022 року в Україні було зареєстровано 54 платіжні системи, з яких 2 – державні платіжні системи (СЕП і НПС “ПРОСТІР”); 36 – створені резидентами (15 – банками, 21 – небанківськими установами) та 16 – створені нерезидентами. Загальна кількість учасників, охоплених платіжними системами, окрім СЕП, становила 132 фінансові установи. Важливими платіжними системами визнано “Mastercard”, “Visa”, “NovaPay”, “Фінансовий світ” та “Поштовий переказ”. Уперше визнано важливих учасників платіжних систем, а саме: АТ КБ “ПриватБанк”, ТОВ “Контрактовий дім” та ТОВ “Універсальні платіжні рішення” [5; 6, С. 10-11].

З огляду на тривалість періоду воєнного стану, бойові дії в межах певних населених пунктів та тимчасову окупацію окремих територій, спостерігається зниження ділової активності, внаслідок чого платіжна інфраструктура зазнала скорочення порівняно з довоєнним часом. Так, кількість платіжних терміналів у торговельній та сервісній мережі становила 359,2 тис. (з них 348,1 тис. – безконтактні пристрої) та порівняно з 2021 роком зменшилась на 6,5%. Хоча у другій половині 2022 року спостерігалось поступове зростання кількості таких пристроїв, проте не вдалось досягнути значення даного показника до рівня, який був станом на кінець 2021 року. Натомість, кількість пунктів продажу та

надання послуг, які приймають платіжні картки, зокрема в мережі Інтернет, навпаки, перевищила довоєнний рівень та зросла з 314,1 до 316,2 тис. [6]

Водночас для компенсації скорочення мережі POS-терміналів та зменшення витрат бізнесу на їхнє встановлення банки, платіжні системи та небанківські фінансові установи сьогодні пропонують низку технологічних рішень, що дають можливість приймати безготівкові платежі з використанням платіжних карток навіть без використання фізичних POS-терміналів. Це, зокрема, такі сервіси, як: POS PHONE – від Visa; «QR-код», «NFC-мітка», застосунок «Термінал» – від АТ КБ «Приватбанк»; RaiPos – від АТ «Райффайзен Банк»; Smart Оп!лата – від АТ «ПУМБ»; STARKASA – від ПАТ «Київстар»; ЖАБКА – від Mastercard; ОщадРАУ – від АТ «Ощадбанк»; ПОРТМОНЕ – від ТОВ «ФК МБК».

В умовах посилення тенденцій цифрової економіки, особливої популярності останнім часом набувають безконтактні та токенизовані картки. Загалом більше половини (56,5%) активних платіжних карток – безконтактні, а їхня кількість за 2021-2022 рр. зросла з 20,3 млн шт. до 26,1 млн шт. карток, або на 29%. Кількість токенизованих карток зросла несуттєво – з 16,3% до 17,1% за аналогічний період і на даний час, як і попереднього року, токенизованою є практично кожна шоста активна платіжна картка [5].

Загалом, попри масовані ракетні удари по території України, банківська система намагається безперебійно функціонувати, а система електронних платежів НБУ працює у звичайному режимі. У звичайному режимі працюють міжнародні карткові платіжні системи, НПС «ПРОСТІР», система BankID НБУ. Безготівкові розрахунки функціонують у штатному режимі, зокрема через POS-термінали або віддалені канали обслуговування (мобільний та інтернет-банкінг), а об'єкти торговельної мережі – магазини, аптеки, АЗС – безперебійно приймають безготівкову оплату. При цьому НБУ закликає громадян віддавати перевагу дистанційному банківському обслуговуванню та без нагальної потреби не відвідувати банківські відділення через підвищену загрозу повторних ракетних ударів, адже безготівкові розрахунки є найбільш безпечним і надійним способом здійснення оплати за наявних умов [7].

Одним із механізмів забезпечення безперебійної роботи банківського сектору у воєнний час є створена за ініціативи НБУ об'єднана мережа відділень банків України «POWER BANKING». До неї входять ті підрозділи банків, працюватимуть та надаватимуть необхідні послуги клієнтам навіть під час вимкнення електроенергії. На нинішній день ця мережа налічує понад 2 300 відділень, близько 70% з яких є відділеннями системно важливих банків [8]. Усі вони забезпечені альтернативними джерелами енергії та резервними каналами зв'язку, посиленою інкасацією готівки та додатковим персоналом. У межах цієї мережі клієнти зможуть отримати готівку, обміняти валюту, отримати консультації з фінансових питань, здійснити платежі та переказ коштів на користь інших осіб, а також скористатись терміналами самообслуговування.

Серед інших викликів для розвитку безготівкових розрахунків для населення в умовах цифрової економіки, важливим є випереджальне зростання сегментів роздрібно-банківського бізнесу, зокрема карткового, та у сфері здійснення грошових переказів, мобільного та інтернет-банкінгу. Від цього суттєво залежатиме подальше зміцнення ринкових позицій банків у межах зазначених сегментів. Водночас відносно нові для вітчизняних банків сегменти ринку, особливо ті, що передбачають освоєння нових видів розрахунків, платіжних систем та широкого кола фінансових інновацій, відрізняються підвищеним рівнем операційних і технічних ризиків, високими витратами на інфраструктуру та впровадження нових продуктів у сфері безготівкових розрахунків. Тому успіх таких проєктів залежатиме перш за все від уміння і здатності банків ефективно управляти ризиками та контролювати витрати. Усе це потребує розробки довгострокових стратегій розвитку роздрібно-банківського бізнесу, а також осмисленого планування інвестицій на їхню розробку.

Наступним викликом, який посилює дію попереднього, є все ще недостатній рівень індивідуалізації споживання банківських продуктів та послуг, підвищення ролі їхньої якості. Незважаючи на поступове розширення спектра операцій та послуг у сфері безготівкових розрахунків, у багатьох банках всі залишається дещо обмеженим. Наслідком урізноманітнення та підвищення вимог клієнтів до продуктів і послуг у зазначеній сфері з огляду на

цілковиту відповідність їхнім індивідуальним потребам, має стати значне розширення спектра пропонованих продуктів, а також посилення процесів дезінтермедіації, що передбачають перерозподіл грошових потоків і сфери впливу у різних напрямках надання фінансових послуг, зокрема й у сфері безготівкових розрахунків. В умовах підвищення конкуренції на ринку фінансових послуг з боку небанківських фінансово-кредитних установ, зокрема й щодо розрахунково-платіжного обслуговування, банківські установи повинні розробляти відповідні стратегії для утримання позицій у цій сфері. На нашу думку, одним із альтернативних шляхів є посилення банківської співпраці із фінансовими компаніями для удосконалення наявних та розробки нових комбінованих продуктів, забезпечення ефективного їх просування, а також надання партнерам комісійних послуг. У процесі розробки та вдосконалення банками власних продуктів необхідно орієнтуватися на запити і уподобання клієнтів, постійно працювати над розширенням спектра продуктів з їх розрахунково-платіжного обслуговування, а також активно співпрацювати із великими мережевими компаніями.

Одним із чинників, які стримують розвиток безготівкових розрахунків та знижують їх привабливість для населення України, а відповідно й стимули до використання, є прорахунки при формуванні банками їх тарифної політики щодо встановлення плати й комісії за обслуговування карткових рахунків, здійснення різних видів платежів і транзакцій [9, С. 61].

Іншим дієвим заходом, спрямованим на утримання позицій банків у сфері безготівкових розрахунків, є пошук резервів для зменшення собівартості відповідних продуктів, а відтак і зниження тарифів на розрахунково-платіжне обслуговування що може зробити його більш привабливим для фізичних осіб. Це дуже важливо, оскільки розвиток цифрової економіки породжує ще один виклик, адже в умовах зростання конкуренції операції та послуги на масових ринках приносять банкам дохід за рахунок досягнення ефекту масштабу – за рахунок значного здешевлення їх вартості та активного нарощування обсягів продажу. Цього неможливо досягнути без впровадження та використання

сучасних цифрових технологій, впровадження яких потребуватиме певного часу, що може загрожувати банкам втратою позицій на ринку та потребує належного та своєчасного реагування з їхнього боку.

Тому виникає ще один важливий виклик, зумовлений залежністю між фактичними рівнями прибутковості установи банку загалом та витратомісткості на зазначені вище проєкти. Цей виклик є надзвичайно важливим, адже на прибутковості банків відчутно позначаються високі поточні і капітальні витрати на реалізацію технічних, технологічних та організаційних рішень, які пов'язані із активним нарощуванням інфраструктури, яка на початкових етапах впровадження тих чи інших змін у не забезпечить значних масштабів діяльності.

Під впливом змін, що відбуваються в економіці та соціальній сфері, виникає ще один виклик – а саме, відбувається посилення процесів сегментації користувачів розрахунково-платіжними банківськими продуктами, а відтак посилюється диференціація їхнього попиту і вимог до якості обслуговування та адаптації під конкретні потреби клієнта. Яскравим прикладом такої диференціації в Україні є пропозиція низкою банків розрахунково-платіжних та інших послуг для працівників IT-індустрії. У такій ситуації увага банків повинна фокусуватися на аналізі уподобань конкретних груп споживачів, розумінні їхніх потреб, умінні комплексно підходити до обслуговування таких груп клієнтів, орієнтуючись на конкретні потреби та запити з їхнього боку, знаходити неосвоєні ніші, а також створювати нові ринки та формувати попит на нові послуги.

Однією із проблем для безпечного здійснення безготівкових розрахунків населення є поява різного роду шахрайських схем, які з часом постійно удосконалюються, особливо у сфері використання платіжних карток. Як свідчить світова практика, лєвова частка карткових шахрайств належить до соціальної інженерії, які спонукають людей переказувати гроші шахраям або розкривати їм дані своїх карток. Тому суттєвим викликом для безготівкових розрахунків у всіх без винятку країнах, який особливо проявлявся в умовах

корона вірусної пандемії Covid – 19, і, на жаль має місце в Україні й тепер, в умовах воєнного стану, є забезпечення громадян від таких випадків.

З цією метою НБУ спільно з Департамент Кіберполіції Національної поліції України впровадив так звану інформаційну кампанію #ШахрайГудбай, яка покликана навчити українців правилам безпеки безготівкових та онлайн-платежів. В межах даної кампанії, на спеціально створеному сайті викладено інформацію щодо розкриття поширених схем шахрайства у сфері використання платіжних карток, телефонів, фінансових номерів та персональних даних, а також корисні поради і настанови щодо безпечного здійснення переказу коштів, онлайн-покупок, розрахунків у мережі Інтернет. На даний час цей проект об'єднав навколо інформаційної кампанії вже понад 70 партнерів (банків, платіжних систем, мобільних операторів, мереж магазинів, маркетплейсів, АЗС, громадських організацій, комунальних підприємств та державних установ), які спільними зусиллями намагаються поширити серед населення України основні правила платіжної безпеки.

На жаль в Україні ще досі залишається значна частина громадян, особливо серед старшого населення, оскільки участь у безготівкових розрахунках потребує певних знань і навичок не лише з фінансової, а й цифрової грамотності. Так, за результатами дослідження НБУ у 2020 році, платіжною картою користувалися 76% українців, проте онлайн-банкінгом – всього 21% [10].

Для популяризації безготівкових розрахунків серед населення України доцільним є проведення певних інформаційних кампаній та заходів з фінансової грамотності, в межах яких варто інформувати громадян про переваги і зручність їх здійснення, а також наголошувати особливу увагу на заходах щодо безпечного їх здійснення. Це повинно передбачати широке висвітлення інформації представникам різних соціальних груп (пенсіонери, військовослужбовці, сільське населення, приватні підприємці, представники ЗМІ та ін.) про сучасні можливості широкого використання безготівкових розрахунків, відкриття рахунку у банку, типів платіжних карток, онлайн-банкінгу, правил здійснення платежів та переказів через платіжні сайти та

маркетплейси за реквізитами та QR-кодом. Крім того, громадянам слід детально пояснювати, яким чином працює NFC-технологія, як токенизувати платіжну картку та додати її у смартфон, «розумний» годинник або фітнес-браслет, а також основні правила безпеки під час безготівкових розрахунків. Проведення широкої просвітницької роботи у даному напрямку слід здійснювати спільними зусиллями Національного банку України, банків та небанківських фінансових установ, представників міжнародних платіжних систем, асоціацій учасників фінансового ринку, закладів вищої освіти, громадських організацій та інших зацікавлених осіб

Узагальнюючи наведені вище думки щодо викликів системі безготівкових розрахунків населення, продиктованих тенденціями розвитку цифрової економіки, сформулюємо низку заходів щодо її подальшого розвитку і вдосконалення:

1. Поступове зниження попиту на використання готівки через поширення безготівкових форм отримання громадянами доходів та платежів (шляхом поступового переведення всіх груп отримувачів грошових трансфертів від держави на безготівкову форму отримання коштів), підвищення вартості операцій з готівковими коштами з одночасним зниженням вартості використання безготівкових інструментів та поступове зниження граничної суми розрахунків готівкою.

2. Подальша активна цифровізація процесів, упровадження нових технологій у сфері адміністративних та фінансових послуг, що впливатимуть на зростання схильності населення до безготівкових платежів, дистанційного обслуговування з використанням елементів віртуального простору.

3. Стимулювання процесів розробки, поширення та активного використання мобільних додатків та здійснення мобільних платежів для оплати комунальних, адміністративних та інших послуг, податків і зборів.

4. Активне впровадження безготівкових розрахунків за транспортні послуги та активне поширення цієї практики на всі види громадського транспорту та пасажирських перевезень, що передбачає розвиток відповідної

платіжної інфраструктури, а також застосування інших каналів (зокрема й мобільних) для оплати транспортних послуг.

5. Розширення можливості здійснення безготівкових розрахунків у кожному закладі торговельної мережі та пункті надання послуг за рахунок розширення і розвитку мережі платіжних терміналів та інтернет-розрахунків.

6. Розширення сфери здійснення безготівкових транзакцій в Україні (за рахунок подальшого розвитку системи електронних платежів НБУ, альтернативних небанківських платіжних систем, національної платіжної системи «ПРОСТІР», запровадження стандартів відкритого банкінгу, а також приєднання України до Єдиної зони платежів у євро (SEPA).

7. Стимулювання розвитку платіжної інфраструктури для здійснення безготівкових операцій, у тому числі у сільській місцевості, гірських районах та віддалених територіях.

8. Організація та проведення для населення різного роду інформаційних кампаній та освітньо-пізнавальних заходів задля зміни поведінки споживачів за рахунок підвищення рівня їх фінансової та цифрової обізнаності, а також мотивації щодо користування сервісами безготівкових платежів.

9. Підвищення рівня безпеки безготівкових розрахунків та можливостей для їх здійснення (забезпечення безперебійної роботи безготівкових розрахунків в умовах бойових дій, ракетних обстрілів та блекаутів; заходи із кіберзахисту платіжних систем та елементів платіжної інфраструктури від хакерських атак; забезпечення доступу клієнтів до своїх коштів, своєчасне здійснення їхніх платежів і розрахунків; відновлення доступу до фінансових послуг на деокупованих територіях).

Таким чином, поступовий розвиток безготівкових розрахунків в Україні, з огляду на посилення впливу тенденцій цифрової економіки має низку переваг для усіх без винятку учасників цього процесу:

для населення: зручність використання; наявність доступу до сучасних сервісів та додаткових можливостей; відсутність ризиків, які мають місце при готівкових операціях; швидкість та оперативність у здійсненні розрахунків;

можливість дистанційного здійснення транзакцій та управління коштами на рахунках без будь-яких часових обмежень;

для банків – відсутність операційних витрат та ризиків, які виникають про операціях із готівкою; наявність джерела отримання комісійних доходів та підтримання банківської ліквідності; розширення спектра клієнтів та вихід на нові ринки збуту банківських продуктів; зростання обсягів залучених коштів; інноваційна і технологічна модернізація;

для торговельних організацій – мінімізація ризику шахрайських дій та злочинів, які мають місце при здійсненні операцій з готівкою; скорочення витрат на організацію та здійснення касових операцій; зростання обсягів продажу з огляду на можливості необмеженого зберігання коштів на картковому рахунку та використання овердрафту;

для держави: скорочення витрат на обслуговування грошового обігу та безпосередньо на виготовлення грошових знаків; підвищення захисту від пограбування та підроблення грошей; скорочення тіньового сектора економіки; підвищення прозорості формування доходів і витрат економічних агентів та вдосконалення контролю за їх рухом; розширення бази оподаткування та збільшення доходів до бюджетів.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В умовах розвитку цифрової економіки, вплив якої найбільше проявляться через появу нових технологій та діджиталізацію фінансових відносин, безготівкові розрахунки залишатимуться одним із ключових напрямів модернізації не лише національних банківських систем, але й усіх аспектів фінансового життя у суспільстві. Найбільш перспективними напрямками у сфері здійснення безготівкових розрахунків населення в Україні, які потребують неабиякої уваги з боку регулятора, є впровадження та організація обігу електронних грошей, розвиток систем мобільного банкінгу та безконтактних платежів, кіберзахист платіжних систем, розробка нових інструментів здійснення безготівкових розрахунків т інших новацій у даній сфері, які можуть мати суттєвий вплив як на грошовий обіг нашої держави, так і на фінансові аспекти життя українських громадян.

Низка негативних викликів для банківської діяльності, які серед усіх інших є сьогодні основними, продиктовані повномасштабним військовим вторгненням росії, веденням бойових дій та окупацією окремих територій нашої держави, а також енергетичним терором з боку загарбника. Їхня дія зумовлює необхідність забезпечення безперебійної роботи безготівкових розрахунків в умовах бойових дій, ракетних обстрілів та блекаутів, а також кіберзахисту платіжних систем та інфраструктури від несанкціонованого доступу, витоку персональних та біометричних даних та хакерських атак.

Серед інших викликів для розвитку безготівкових розрахунків для населення в умовах цифрової економіки, важливими є конкуренція на ринку банківських послуг, випереджальне зростання сегментів роздрібно банківського бізнесу, недостатній рівень індивідуалізації споживання банківських продуктів та послуг, прорахунки при формуванні банками їх тарифної політики, необхідність впровадження та використання сучасних цифрових технологій, залежністю між фактичними рівнями прибутковості установи банку загалом та витратомісткості на проекти із вдосконалення безготівкових розрахунків, диференціація попиту і вимог користувачів розрахунково-платіжними продуктами до якості обслуговування та адаптації під конкретні потреби клієнта.

Розвиток безготівкових розрахунків для населення в умовах цифрової економіки потребує вжиття низки заходів, які б враховували характер існуючих викликів у зазначеній сфері: поступове поширення безготівкових платежів на усі сфери прояву економічних відносин та суспільного життя з одночасним скороченням обсягів готівкових розрахунків; підвищення рівня безпеки безготівкових розрахунків та забезпечення умов для безперебійного їх здійснення; стимулювання появи нових та розвитку існуючих платіжних інструментів які базуються на застосуванні сучасних фінансових технологій, інноваційних рішень та можливостей віртуального простору; реалізація заходів з підвищення фінансової обізнаності фізичних осіб у сфері використання платіжних карток.

В умовах невідомого розвитку цифрових технологій відбувається поява нових та модернізація існуючих інструментів здійснення безготівкових розрахунків населення, а також елементів їх інфраструктурного та регуляторного забезпечення. Усе це потребує проведення додаткових досліджень у напрямку оцінювання чинників впливу на динаміку та ефективність їх використання, а також пошуку дієвих механізмів захисту від ризиків та загроз, зумовлених їх появою, особливо в часі воєнного стану. Саме усі ці питання виступають перспективними напрямками для подальших наукових пошуків та досліджень.

Література

1. Олешко А.А. Інноваційні тенденції розвитку безготівкової економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 10. С. 22 – 25.
2. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686/> (дата звернення: 15.08.2023).
3. Кількість клієнтів та рахунків в банках України за 2022 рік. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kilkist-kliyentiv-ta-rahunkiv-v-bankah-2022-rik> (дата звернення: 11.08.2023).
4. Барановський О.І. *Філософія безпеки: монографія. Т.2 «Безпека фінансових інститутів»*. Київ: УБС НБУ, 2014. 751 с.
5. Воєнний рік: безготівкові операції – у пріоритеті в українців. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/voyenniy-rik-bezgotivkovi-operatsiyi--u-prioriteti-v-ukrayintsiv> (дата звернення: 06.08.2023).
6. Звіт з оверсайту інфраструктур фінансового ринку за 2022 рік / Національний банк України. 2022. 36 с. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-z-oversayta-infrastruktur-finansovogo-rinku-za-2022-rik> (дата звернення: 03.08.2023).
7. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (за період 01.10 – 31.10.2022). URL:

<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voennoho-6> (дата звернення: 03.08.2023).

8. Power Banking – об’єднана банківська мережа. URL: <https://power.bank.gov.ua/#section-7>. (дата звернення: 04.08.2023).

9. Дзюблюк О.В., Луців Б.Л., Чайковський Я.І. Сучасний розвиток ринку платіжних карток у цифровій економіці. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. № 47. Том. 6. С. 51-64

10. Стартувала всеукраїнська інформаційна кампанія з популяризації безготівкових розрахунків. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/startovala-vseukrayinska-informatsiyna-kampaniya-z-populyarizatsiyi-bezgotivkovih-rozrahunkiv> (дата звернення: 14.08.2023).

References

1. Oleshko, A. A. (2018), “Innovative trends in the development of the cashless economy”, *Investments: practice and experience*, vol. 10, pp. 22–25.

2. National Bank of Ukraine (2021), “Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025”, available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686/> (Accessed 15 august 2023).

3. National Bank of Ukraine (2023), “The number of clients and accounts at the Bank of Ukraine for 2022”, available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kilkist-kliyentiv-ta-rahunkiv-v-bankah-2022-rik> (Accessed 11 august 2023).

4. Baranovs'kyu, O.I. (2014) *Filosofiya bezpeky: monohrafiya. T.2 «Bezpeka finansovykh instytutiv»* [Philosophy of security. Vol. 2 "Security of financial institutions], UBS NBU, Kyiv, Ukraine.

5. National Bank of Ukraine (2023), “Wartime: non-cash transactions are a priority for Ukrainians”, available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/voyennyi-rik-bezgotivkovi-operatsiyi-u-prioriteti-v-ukrayintsiv> (Accessed 03 august 2023).

6. National Bank of Ukraine (2023), “Oversight Report of Infrastructure Financial Market for 2022”, available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-z-oversayta-infrastruktur-finansovogo-rinku-za-2022-rik> (Accessed 03 august 2023).

7. National Institute of Strategic Studies (2022), “Review of tools for supporting financial stability in the conditions of martial law in Ukraine (from October 1 to October 31, 2022)”, available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voyennoho-6> (Accessed 03 august 2023).

8. National Bank of Ukraine (2023), “Power Banking is a unified banking network”, available at: <https://power.bank.gov.ua/#section-7>. (Accessed 04 august 2023).

9. Dzyublyuk, O.V., Lutsiv, B.L. and Chaykovs'kyi, Ya.I. (2022), “Modern development of the payment card market in the digital economy”, *Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teorii i praktyky*, vol. 6(47), pp. 51–64.

10. National Bank of Ukraine (2023), “An all-Ukrainian information campaign to popularize cashless payments was launched”, available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/startuvala-vseukrayinska-informatsiy-na-kampaniya-z-populyarizatsiyi-bezgotivkovih-rozrahunkiv> (Accessed 14 august 2023).

Стаття надійшла до редакції 20.08.2023 р.